

A kiskastély áttekintő rajza

Thököly Imre török fogságba kerülése után a család fiúágon kihalt másik ága örökölte a monoki uradalmat. A kastély Thököly Zsigmond lánya, Thököly Zsófia házassága által a Nyáry-család tulajdonába került. A további századok során már az Andrássy-család számára sem volt elegendő nagyságú a monoki kiskastély, ha a későbbiekben főúri lakóhelyként is szolgált, az ugyanúgy, mint a kastély egész történetében, nem a család fő ágához kapcsolódott. Használói mindig a jelentős befolyású nagy családok oldalági férfitagjai lettek. Mintegy átok ült a kastélyon, hogy tulajdonosai előbb-utóbb fiúágon kihaltak, és lányok házasságai révén szállt egyik családról a másikra az épület.

Felhasznált irodalom: *Feld István:* 16. századi kastélyok Északkelet-Magyarországon. Sárospatak, 2000. 59–63.; *Gerőné Krámer Márta:* A monoki középkori kastély falkutatása és építéstörténete. Magyar Műemlékvédelem 1961–1962.; *H. Takács Marianna:* Magyarországi udvarházak és kastélyok. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970. 92–95.; *Monok látnivalók. Tájak korok múzeumok kiskönyvtára.* Bp., 1995. 3–7.; *Nagy Iván:* Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Bp., 1897.; *Szerencsi kistérség. Kincses könyvek, kistérségek értékléptára.* Bp., 2005. 83.

Kardos Tímea

Szolgák és szolgálók jogviszonya a Káli-medencében II.

A cseléd kötelezettségei és azok teljesítése

A Cstc. 2.§-a alapján a cseléd a szerződés megkötését követő szolgálatba lépésével a gazda, illetőleg családja háznépének tagjává vált. Ebből mindkét félre nézve az anyagi kötelezettségeken túli, a törvényben szabályozott viszonyos (kölcsonös) jogok és kötelezettségek támadtak. A gazda és cselédje között szoros személyes kapcsolat alakult ki, mely egyértelmű alá-fölérendeltséget jelentett, a cseléd számára nyilvánvalóan függést. A cseléd személyi autonómiája nagymértékben korlátozódott, munkavégzését, sőt, mondhatni egész életét a gazda szabta meg, folyamatosan, közvetlenül ellenőrizte. A Cstc.-ben a létrejött jogviszony tartalmaként a cseléd kötelezettségei között szerepelnek többek közt az alábbiak. A munkákat, melyekre szegődött, hiven, pontosan, a legjobb tehetsége szerint volt köteles elvégezni. Bizonyos feltételek esetén a szegődött munkán kívüli, attól nem messze eső szolgálatot is tel-

jesítenie kellett. A neki adott munkát főszabályként személyesen végezte. Köteles volt magát mindenben a házirendhez tartani, amit a gazda állapított meg. Ennek tudta és jóváhagyása nélkül nem mehetett ki, azaz nem távozhatott el, sem saját ügyében, sem multság végett. A gazda által engedett időn túl is tilos volt neki kimaradni. A gazda engedélyével fogadhatott látogatót, különösen így adhatott éjszakára valakinek szállást. A gazda kívánságára ládáját, ruháját, minden ingóságát gazdája házában kellett tartania. Holmiját gyanú esetén a gazda a cseléd jelenlétében átvizsgálhatta. A gazda parancsait tisztelettel és megadással volt köteles fogadni. Azok a gazda által használt kifejezések, melyek a családon, a házi népen kívüli más személyek közt sértésnek minősültek, itt nem. A törvény szerint nem támadt az a vélelem, hogy a gazda a cseléd becsületét érinteni szándékozott volna. A gazda jogosult volt cselédjét megdorgálni, szolgálati kihágásért esetleg fizetéslevonással fenyeíteni. (A Gtc. 33.§-a viszont kizárta a pénzbírsággal, fizetéslevonással való fenyeítést.) Ezen túl, ha a cseléd gazdájának rosszakaratból, hanyagságból, vagy vigyázatlanságból kárt okozott, tartozott a kárt megtéríteni. Társai hűtlenségét köteles volt gazdájának jelenteni.

Mindezek a törvényi rendelkezések a gyakorlatban szinte maradéktalanul hatályosultak. Némelykor mégsem! Időnként hiba történt a cseléd munkavégzésében, vagy egy-egy esetben megsértette a házi rendet, kivételesen hallgatott társa hűtlenségéről, de nem ez volt a jellemző. Ugyanakkor a gazda, némely esetben, titokban vizsgálta át a cseléd holmiját, nagyon durva, szitkozódó kifejezéseket használt, fiatalabb cselédet, gyereket testileg fenyeített. Kivételes esetben azonban az okozott kárt elengedte.

Részleteiben a cseléd a következők szerint teljesítette kötelezettségeit. A szolgák a gazda parancsa szerint mentek dolgozni, a szolgáltatókat pedig elsősorban a gazdaasszony irányította. Ahogy az egyik gazda felesége megfogalmazta, „*Ahogy mi fűjtük, a cseléd úgy járta. A férjem szorgalmas, szigorú ember volt.*” A munka a falvakban napkeltétől naplementéig tartott, bár a tempó valamelyest visszafogott volt. A közepes parasztgazdaságokban a gazda és a cseléd csaknem ugyanazt a munkát végezte. Jellemző minderre, hogy az ilyen helyen rendszerint két pár ökröt tartottak, egyiket a gazda, másikat a cseléd hajtotta. Emellett a konvenció cseléd, azon belül a kocsis és a béres, illetve a férfi bennkosztos munkája is hasonlított egymásra, de különbségek is voltak. A konvenció cseléd, különösen a kocsis, aki az istállóban aludt, másokhoz hasonlóan hajnalban kelt. Kitakarította az istállót, ellátta az állatokat. Aztán befogott és ment az évszaknak megfelelő munkára: szántott, vetett, terményt vagy trágyát hordott. Nyáron kaszált, télen erdőre járt. Végzett minden munkát, ami a parasztgazdasághoz tartozott. Ahol a kocsis mellett bérest is fogadtak, annak tevékenysége kevésbé az igás-, hanem jobbra a gyalogmunkát jelentette. Ennyiben ő közelebb állt a bennkosztos férficselédhez. Neki kellett ellátni, etetni az állatokat, aztán kertet ásott, vincellér hiányában a szőlőben dolgozott, krumplit és kukoricát vetett, kaszált, fát vágott, végzett minden sürgős munkát.

A falusi szolgáltató hajnalban tüzet rakott a konyhában, vizet forralt, rendet csinált a lakásban, megfejte a teheneket. A nap folyamán ellátta a tyúkokat, kacsákat, libákat, disznókat. Segített a főzésben, vizet hordott, feltálalta az ételt, majd minden étkezés után mosogatott. A takarítás házon belül, sőt azon kívül, aztán a fűtés, ágyazás is a feladatai közé tartozott. Részt vett a mosásban, mángorlásban, vasalásban. Dolgozott a kertben és a szőlőben, ment a rétre is.

A városi szolgáltató, így a mindenes, reggel 6-tól este 10–11 óráig dolgozott, állandó felügyelet, ellenőrzés alatt. Gazdaasszonya szeme előtt végezte a rendszeresen ismétlődő vagy időnkénti háztartási munkát. Szabad időt csak vasárnap délutántól este 10 óráig kapott. A Budapestre került cselédleányok a Káli-medencéből is az egy falubeliekkel jártak össze. Mentek nézelődni a Belvárosba, a Várba, a Margitszigetre, a Városligetbe, a Népligetbe, az Állatkertbe, az Angolparkba, beültek valamelyik moziba, legényismerősükkel sétáltak. Évente egy alkalommal mehettek haza, egy hétre. „Megalázó életmód volt” – mondták az egykori cselédek, utalva a sok munkán, az állandó készenlétben túl az esetenkénti durva hangnemre, rideg bánásmódra.

A cseléd jogai, különösen javadalmazása

A szerződés megkötése a cseléd számára előnyöket is hordozott. Relatív biztonságot, bizonyos időre munkahelyet, létminimum körüli megélhetést jelentett. A béren túl rendszerint lakhatást, a jogviszonyok egy részében étkezést, ruházatot vagy más természetbeni juttatást. Szükség esetén gyógyíttatást és egyéb jogosultságot. Összességében szerény szinten ugyan, de egzisztenciális védelmet nyújtott. A javadalmazás tekintetében is különbséget kell tenni az egyes cseléd típusok között, azaz az alkalmazás minősége szerint.

A Gtc. szerint a gazda a gazdasági cselédnek bérét és minden más járandóságát akkor tartozott pontosan kiadni, ha a szerződésben, törvényben, más jogszabályban megállapított kötelezettségét lelkiismeretesen teljesítette. Eltérő megállapodás hiányában bizonyos termékeket (pl. tej) természetüknél fogva

naponta, a készpénzt negyedévenként utólag, az egyéb járandóságot negyedévente előre kellett kiadni. A Gtc. rendelkezett a természetbeni járandóságról, a szegődményes földről, a tüzelőről, a cseléd elhelyezéséről, azaz lakásáról, az esetleges élelmezéséről. A törvényi rendelkezések tág teret nyújtottak a felek számára, hogy a konvenció összetevőit, ezek nagyságát maguk meghatározzák. Falvanként bizonyos eltérések, változatok alakultak ki.

A konvenció kifejezés, bár eredendően megegyezést jelent, nem a gazda és a cseléd közötti szerződés teljes tartalmára, nem az összes jogra és kötelezettségre vonatkozott, hanem a Káli-medencében is csak az ellenszolgáltatást, a *szegődményt* jelentette. A korabeli lexikon meghatározása szerint a mezőgazdasági cseléd szerződésileg meghatározott illetményét, amely a készpénzen és a szabad lakáson kívül bizonyos gabonajárandóságból, tüzelőből és földből állt. Helyenként azon kívül főzeléket, szalonát, sót, ruhát is kapott a cseléd, bizonyos számú tehenet és sertést is tarthatott.¹ A Gtc. a konvenció vagy a szegődmény kifejezést nem használta (bár szegődményes földről szólt), hanem a 21.§-től a „bért és minden más járandóságot” kitéltelt alkalmazta. A Cstc. 26.§-a a „bér, ellátás, ruházat, stb.”, a 28.§-a „bér és egyéb illetmény” megjelöléssel élt.

A konvenció cselédjei – akik általában nős férfiak voltak – a két világháború között Köveskálón a gazdánál a *cselédlakás*ban laktak. Ez általában egy szobából, konyhából és kamraféléből állt, ahova a gabonát lehetett tenni. Némelyik gazda tulajdonában több cselédház is volt. A konvenció mindenekelőtt 16 q gabonát jelentett, melyből 14-et tett ki a kenyérgabona, 2-t az árpa a cseléd állatai számára. Ugyanis általában joga volt az állattartásra, mégpedig disznót tarthatott, amit jobbára a cseléd felesége gondozott. Beletartozott a konvencióba a tűzifa, mely többnyire ágból állt, de méterfából is, így elég volt egész évben. Járt naponta bizonyos mennyiségű tej. Jó bortermelő vidékhez méltóan a cselédet borjárandóság is megillette. Rendszerint a kövágóörsi Imre hercegi vásáron vettek neki egy bakancsot. A kapott konvencióföldet a feleség művelte (a gazdával cselédi jogviszonyban csak a férj, a cseléd állt, a felesége nem).

Balatonhenyében a konvenció cselédjei jórészt szintén családos emberek voltak. A gazdánál egy különálló ingatlanrészben vagy a községben másutt fekvő saját házrészükben laktak. A konvencióba tartozó kenyérgabona 14–20 q között mozgott, melyet részletekben, minden harmadik hónapban mértek ki. A 6–8 m³ tűzifát a gazda szállította a cseléd lakásához. Az 1500 négyszögöl körüli konvenció földbe kukoricát, krumplit vetettek. A megmunkáláshoz a gazda adta az igaerőt. A cselédje az állattartást igyekeztek kikötni maguknak, a gazdák pedig többnyire engedélyezték. Készpénzt keveset vagy semmit nem fizettek nekik. Az első világháború előtt járt *húspénz* és *sópénz*, később már csak sóvárogva emlegették ezeket.

Monoszlón a Kerkápolyi családnál a 16 q gabona, fele búza, fele rozs szokott lenni, amit a törvénynek megfelelően részletekben, negyedévenként utólag kapott meg a cseléd. Tüzeléshez fát, a krumplinak, kukoricának földet kapott. Amíg másutt már megszűnt a húspénz és sópénz is, addig itt régi formájában, természetben járt a zsír és só. A szegődményes időszak közepén, az esztendő dereka táján kapta meg a cseléd a neki járó egy pár csizmát. Mindszentkállán 15 q gabona, 3–4 m³ fa, 800 négyszögöl *kommenció föld* és 32 pengő készpénz járt. Az utóbbit négy részletben, 8 pengőnként fizették ki.

Az egyes konvenciókon végigtekintve még a feudális kor hagyatékának tekinthetjük a lábbelit, melyet már nem minden községben adtak. Az idő múlását, a változás folyamatát jelzi a hús, zsír, só régebbi biztosítása, majd a helyükbe lépő húspénz, sópénz, végül ezek elmaradása. A szerződésben kikötött étkezést illetően mind a Cstc, mind a Gtc., további részletekbe nem bocsátkozva, azt rendelte el, hogy a gazda elegendő mennyiségben és egészséges minőségben köteles azt kiszolgáltatni. Ezek a rendelkezések a fenti és az alábbi jogviszonyokra egyaránt vonatkoztak.

A bennkosztos cseléd legtöbbször egyedülálló legény lévén, a gazdánál az istállóban vagy más külön épületrészben, esetleg otthon lakott. A gazdánál az általa használt helyiségbe bútorként rendszerint egy ágy és egy láda került. Az utóbbiban ruháit tartotta, bár ezeket némelykor a gazda lakásában őrizték. A cseléd javadalmazásának tekintélyes részét a napi háromszori étkezés adta. Így kenyérgabonára vagy más élelmiszerre nem tarthatott igényt. „*Megvolt a kosztja, meg a tisztasága, mostak rá.*” „*Megvolt a napi kosztjuk meg a lakásuk*” – mondták egybehangzóan róluk az adatközlők. Ez volt a szerződések egyik lényeges eleme. A bennkosztos cselédnek még a kialakított készpénz járt. Esetenként ruhát, lábbelit is kapott.

A konvenció cselédjeinél az uradalmakhoz képest kevésbé pontosan érvényesült a Gtc-ben meghatározott időpontok szerinti járandóság-kiadás. A bennkosztos cselédjei pénzüket, a nekik járó viseleti darabokat részben évközben, részben a szolgálat leteltével kapták meg. Feltéve, hogy tisztességes mun-

¹ Révai Nagy Lexikona XVII. Bp., é. n. 444.

kával kitöltötték idejüket. Mert egyébként „szökött szógának nem jár pénz” – mondták. Időnként azonban mindegyik oldalról akadt példa az ügyeskedésre. A ravasz cseléd igyekezett minél hamarabb kikönyörögni a neki járó. A ravasz gazda pedig a szerződés lejárta előtti felmondásra törekedett, hogy ne kelljen mindent, a teljes járandóságot kifizetni.

Hoffmann József (sz. 1836) Mindszentkállya egyik legtehetősebb gazdája az egykori Dienst Buch-ba jegyezte fel egyes kiadásait. 1872 és 1883 között 7 esztendőre rögzítette több-kevesebb pontossággal a bennkosztos cselédnek járó *szolgabért*. Ennek összetevői tipikusan a meghatározott készpénz, valamint a ruha és a lábbeli voltak. A készpénz emelkedő tendenciát mutatva 24 és 40 forint között mozgott, csak az első évben, 1872-ben volt feltűnően alacsony, 10 forint. A gazda általában, de nem mindig adott foglalt, mégpedig 40–50 krajcárt vagy 1 forintot. A további részletek kifizetése alkalmakhoz kötődött: József napra, valamelyik település búcsújára, vásár alkalmával, városba utazáskor, fuvarozáskor, katonavizsgálatkor adta. A szolgálégény az így kapott szerény összegből költhetett ételre-italra, egyre-másra. A díjazás természetbeni részében az 1870-es évek elején szerepelt az egy vagy két pár ruha és az egy vagy két pár csizma. A későbbiekben is járt ruházat, valószínűleg kevesebb, mint korábban, mivel a készpénz összege emelkedett. A ruházat biztosítása is részletekben történt. A számadás rögzítette, hogy egy-egy darab mibe került. Viseleti darabként felbukkant a *purusli, rékli(!), dolmány, kalap, szűr, fejér ruha*. Költhetett a gazda még *csizma vételre, varrásra, patkolásra, talpra, javításra*.²

A cselédek nagyon számon tartották, megbecsülésük fokmérőjének tekintették, hogy az ételt ugyanabból és ugyanakkor kapták-e, mint a gazda és családja. A gazdát is minősítette szemükben, hogy együtt, egy asztalnál vagy külön fogyasztották el az ételt. A gyakorlatban változatok alakultak ki. Köveskálón a nemzeti családoknál a cselédeknek is ugyanazt főzték. Ám külön ettek, a gazdaember és családja a szobában, a cselédek a konyhában. A legtehetősebb gazdák a többi községben sem ültek együtt a cselédekkel. A kevésbé módosak viszont együtt étkeztek velük és ugyanazt fogyasztották. „A cseléd nálunk kosztolást kapott, együtt ült velünk” – mondta az egyik gazda özvegye. Átmeneti megoldások is kialakultak. Kövyóórsón a már említett szolgál, Vasáros Imre egyedülálló emberként szinte egész életében egy helyen dolgozott. Teljes ellátást kapott, a gazdával egy asztalnál evett. Pénzt is adtak neki, illetőleg kért, ha szüksége volt valamire. Öltözetét a kapott pénzből vette meg, de kopottabb ruhát, lábbelit a gazda is szokott neki adni. Hasonló sorsú cseléd több is élt a Káli-medencében. Ők – lévén vagyontalanok, szállástalanok – szolgáltak mindaddig, míg egyetlen értékükre, munkaerejükre a gazdák igényt tartottak.

Az örzögyerek javadalmazása természetben vagy pénzzel és természetben történt. A neki járó jutatásba minden esetben beletartozott az étkeztetés. A szegényebb családok emellett a kisebbeket azért is odaadták, ha a gyereket a gazda a házában felöltöztette. A fiú három hónap alatt megkeresett annyit, hogy meglejt a ruhája télire. Monoszlón a kisebb gyerek a tavasztól késő őszig tartó legeltetésért a teljes ellátáson kívül egy öltöző ruhát és egy pár bakancsot kapott. Sokszor a gazda családjának elhasznált ruháiból jutott az örzögyereknek. A nagyobbaknak inkább pénzt fizettek.³

A szolgálók a Káli-medencében rendszerint bennkosztos cselédek voltak. Ha az étkezés mellett pénzt nem kaptak, úgy cipőt, ruhát vettek nekik, tétre felöltöztették őket. Akinek pénz is járt, azt kézhez kapta vagy az anyjának fizették ki. Mivel gondolnia kellett a férjhezmenetelre, a *stafirungba* valóra, ke-lengyére költötte el. Volt úgy, hogy a gazda felesége megbeszélte a szolgálólánnyal vagy az anyjával, hogy mi kell még a kelengyébe, és ő vette meg. Legrosszabbul a menhelyről szolgálónak hozott fiatal lányok jártak. Munkájukért csak ételt kaptak. Némelykor azt sem eleget, amikor is a szomszédok adtak nekik pár falatot, szálalomból.

A gazdacselédek mezőgazdasági munkát végeztek, jellemzően még a falusi szolgálók is. Tőlük eltérően a városi szolgálóknak a háztartásban kellett tevékenykedni, ezért is számítottak *házi* vagy *háztartási cselédnek*. Naponta ismétlődő, illetve alkalmi-eseti munkájuk főleg a lakás takarítását, a rendrakást, a főzésben, mosogatásban közreműködést, a tálalást, a bevásárlásban, teherhordásban részvételt, mosást, vasalást, varrást, gyerekek vagy betegek gondozását jelentette. A cselédek közt kétségkívül a legkötöttebb életűek voltak. Ám a gazda életszínvonalából, életviteléből adódóan ők kerülhettek a legjobb körülmények közé. Lakást, ellátást, alku szerint készpénzt, ruházatot, esetleg ajándékot kaptak. A konyhában vagy a cselédszobában aludtak. Ellátásuk lényegében a *kosztolást* jelentette. Általában ugyanazt ették, mint a gazda családtagjai, de azok étkezését követően, esetenként kimért porcióból. Díjazásuk a két világháború között 15 pengő körül mozgott. Bár vásárnapi délutánonként megismerték a

² Hoffmann József írásos jegyzetei. Hoffmann család iratai, Mindszentkállya.

³ További részletes adatok *Gelencsér József: Örzögyerek a Káli-medencében*. In: Lackovits Emöke (szerk.): *Történeti és néprajzi dolgozatok a Káli-medencéből*. Veszprém, 1986. 54–56.

városi szórakozás szerény formáit, alapvetően takarékoskodtak. Cselédeskedésüket átmeneti jellegűnek tekintették, gyűjtöttek a kelengyére, a *staférungra*, tehát a férjhezmenetelre, a családalapításra. A Káli-medencéből elszármazott lányok is általában havonta vettek egy-egy darabot ágyneműjükhöz, ruházatukhoz vagy félretették a pénzt bútorra. A Cstc. 26.§-a szerint a cseléd az ajándékra igényt nem tarthatott, az merőben a gazda jóakaratótól függött. A cseléd lányok mégis számítottak az évi egy-kétszeri ajándékra. Karácsonyra, illetve húsvétra kaphattak némi ruhát: egy-egy ruhadarabot, egy öltözetre vagy viseleti darabra való anyagot. De azért otthonról „öltözésben sok megmaradt az emberen”, azaz részben hordták tovább a falusi viseletet.

A szolgálók nemcsak a kelengyét és némi készpénzt gyűjtöttek össze, hanem ezek mellé igen sok olyan ismeretet szereztek, mely további családi életükben, a háztartás vitelében, életvezetésükben értéket jelentett. Megtanultak jól főzni, takarékoskodni. Rendhez, fegyelemhez, önmaguk és környezetük tisztántartásához szoktak. Megismerkedtek a technikai újdonságokkal lakáson belül és kívül. Megtanulták a polgári konyha ételeinek, továbbá a sütemények készítését, tálalását, felszolgálatát. Gyakorlatot szereztek a házimunkákban, így a varrásban, stoppolásban is. Ízlésük részben városi polgári-úri igények szerint alakult. A városban mindezt elfogadták, a faluba visszatérve részben megőrizték, de nem okozott nekik gondot a visszailleszkedés. A Budapestre, illetve városba került lányok egy része nem vágyott vissza falujába, többen férjhez mentek a fővárosban. Mások éppen ellenkezőleg éreztek és cselekedtek. A visszakerült lányok pedig hasznát vették megszerzett tudásuknak, értékük a cselédévek után nem csökkent, hanem az ismereteknek köszönhetően emelkedett.

Összegzés

A feudalizmus idején az 1723. évi LXVI. tc. a vármegyék hatáskörébe utalta a cselédek jogviszonyainak szabályozását. A vármegyék pedig rögzítették a szolgálat idejét, megszabták a bért, az egyéb járandóságokat. A cselédek jóformán csak gazdájukat választhatták meg.⁴ De ezeken kívül, számos vonatkozásban a kialakuló jogszokások szabályoztak. A XX. század elejére a meghozott törvények révén részletes szabályozásra került a cselédek jogviszonya. A törvényhozás figyelembe vette a korábbi rendelkezéseket és a már kialakult jogszokásokat is.⁵ Az újonnan megalkotott törvények egyrészt általános jellegük révén elősegítették az országosan egységes joggyakorlat kialakulását, a magas szintű szabályozottságot nyújtották, másrészt viszont kevésbé, csak a törvények keretei között adtak lehetőséget a népi jogszokások továbbélésére vagy újabbak kialakulására. De a szabályozni nem kívánt életviszonyok vagy a joghézagok miatt maradt bizonyos, igaz nem túl széles tér.

A cselédek foglalkoztatására vonatkozó jogszabályok tekintélyes része, mindaz, aminek alkalmazása a mindennapokban szükséges volt, a lényegét illetően ismertté vált az érintettek, a jogalanyok számára. A jogismeretet a cselédség alapvetően nem a törvényszövegekből, hanem a rajtuk alkalmazott gyakorlatból, továbbá a gazdák és a többi cseléd szóbeli közléséből szerezte. A jogismeret szintje a cselédségen belül is differenciálódott. A városi szolgáló valamivel jobban ismerte a jogi normákat, mint a falusi cseléd, nem is szólva a felnőtt, illetve a gyerek, vagy az értelmes és szerény képességű közötti különbségről.

A jogszabályok a gyakorlatban általában alkalmazásra kerültek, döntően a jogkövető magatartás valósult meg. A hatályosulás azonban néhány területen elmaradt, azaz törvényrontó szokások alakultak ki. Különösen feltűnő ez a gyerekmunka tekintetében, a szolgagyerekek, özögyerekek alkalmazása, kötelezettségeik teljesítése vonatkozásában. Hasonlóan törvényrontónak minősült a cselédkönyv nélküli alkalmazás gyakorlata. A jogszokások törvénytöltő jellege nyilvánult meg a szerződéskötéskor, az írásbeli-szóbeli forma kiválasztásában, a foglaló adása körül, a szerződés tartalmának meghatározásában. Az utóbbi körbe tartozott a szegődtetés ideje, a kötelezettség teljesítés módja és a bérezés összetevőinek, nagyságának rögzítése.

A szerződés tartalmában, illetve a cseléd személyes, gyakran patriarchális kapcsolatában a Káli-medence falvaiban bizonyos feudális vonások továbbélése is tetten érhető. A városi szolgálók viszont a polgárosodó élet hatásával, előnyeivel-hátrányaival találkozhattak. A jogszabályok városon merevebben alkalmazásra kerültek, mint a falvakban. A kismesek leszármazottainál történő alkalmazás egy-egy feudális vonás továbbélését is megmutatta, pl. a megszületésben. A feudális és a polgári így találkozott, esetenként ütközve egymással, hogy azután 1950 körül egy újabb társadalmi berendezkedés érkezzen, mely a cselédek és a gazda közti jogviszonyt megszüntette.

Gelencsér József

⁴ *Béli Gábor*: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Bp. – Pécs, 2000. 119.

⁵ *Béli* i. m. 324.